

Disonantna baština holokausta i apartheida

Borowitz, Lena

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:724633>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-09-21**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb](#)
[Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
Ak. god. 2019./2020.

Lena Borowitz

Disonantna baština holokausta i apartheida

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Željka Miklošević

Zagreb, lipanj 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(potpis)

SADRŽAJ

UVOD	1
1. VIŠESTRUKO ODREĐENJE BAŠTINE	2
1.1. TEŠKA BAŠTINA.....	5
1.2. DISONANTNOST TEŠKE BAŠTINE	8
2. DISONANTNA I TEŠKA BAŠTINA – STUDIJE SLUČAJA	14
2.1. APARTHEID	14
2.2.HOLOKAUST	17
ZAKLJUČAK.....	21
SAŽETAK.....	22
SUMMARY	23
BIBLIOGRAFIJA	24

Uvod

Teška baština dio je globalne kulture te je dio baštine koji unazad nekoliko godina sve više dobiva prostora u teorijskom diskursu. Mjesta teške baštine iznimno su važna za zajednicu koja ih okružuje, ali su, istovremeno, privlačna turistima, što ih čini jednim od najposjećenijih baštinskih lokaliteta na svijetu. Budući da su ta mjesta po svojoj prirodi često i kontroverzna, ne iznenađuje činjenica da se nerijetko pojavljuju disonance u različitim fazama unutar procesa stvaranja te baštine.

Ovaj rad bavit će se teorijskim područjem disonantne i teške baštine u užem smislu, s posebnim težištem na holokaustu kao teškoj baštini Savezne Republike Njemačke i židovskog naroda te apartheidu kao teškoj baštini Južnoafričke Republike i njezina ne-bijelog stanovništva. Prvo će se postaviti teorijski okvir u kojem će se obrađivati tema baštine općenito, od njezinih definicija do podjela po različitim kriterijima. Zatim će se fokusirati na temu teške baštine, gdje će se obuhvatiti uvjeti koji su potrebni da bi se nešto kvalificiralo kao teška baština, kategorije teške baštine, a te kako se one shvaćaju u kontekstu disonantnosti, uključujući namjene i kategorije disonantnosti unutar procesa stvaranja baštine. Na koji se način ta disonantnost manifestira, analizirat će se na primjerima apartheida i holokausta.

U radu se koristi literatura na engleskom i njemačkom jeziku, a svi citati preuzeti iz strane literature su prijevodi autorice ovog rada.

1. Višestruko određenje baštine

Baština je kompleksan pojam kojim se bave mnoge znanstvene discipline, što je razlog postojanja mnogih pristupa, ali i definicijama toga pojma.

UNESCO u svom dokumentu *Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine* od 16. studenog 1972. godine u Parizu baštinu prije svega dijeli na kulturnu i prirodnu (2). Kulturna se baština nadalje dijeli na materijalnu i nematerijalnu. Materijalna baština ima i daljnju podjelu na pokretnu i nepokretnu. Prirodna baština definira se kao prirodne osobine koje se sastoje od fizičkih ili bioloških formacija te koje su važne s estetskog ili znanstvenog gledišta; geološke i fiziografske formacije i područja koja čine stanište ugroženih vrsta životinja i biljaka; te na kraju prirodna nalazišta i područja izuzetne važnosti s gledišta znanosti, očuvanja i prirodne ljepote, a kulturnu kao spomenike, skupine građevina te lokalitete iznimne važnosti s povijesne, estetske, etnološke i antropološke točke gledišta. U skupinu *spomenici* ubrajaju se arhitektonska djela, djela skulpture i slikarstva, elementi ili objekti arheološke prirode, natpisi, špiljske nastambe te kombinacije osobina iznimne važnosti za povijest, umjetnost i znanost. *Skupine građevina* odnose se na skupine zasebnih ili povezanih zgrada koje zbog svoje arhitekture, homogenosti ili njihova mjesta u krajoliku predstavljaju izvanrednu vrijednost povijesti, umjetnosti ili znanosti. *Lokalitetima* se na kraju smatraju djela čovjeka ili kombinirana djela prirode i čovjeka te područja arheoloških nalazišta koja su s povijesne, estetičke, etnološke i antropološke točke gledišta od iznimne važnosti. Valja napomenuti da se UNESCO-ov dokument *Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine* i definicija baštine koja se u njemu nalazi odnose, prije svega, na materijalnu baštinu pa upravo zbog toga UNESCO 17. listopada 2003. godine na novoj konferenciji ponovno u Parizu donosi *Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*. U tom dokumentu nematerijalna kulturna baština definira se kao prakse, reprezentacije, izrazi, znanja i vještine, ali i instrumenti, predmeti, artefakti i kulturni prostori povezani s njima, koje zajednice, i u nekim slučajevima pojedinci, prepoznaju kao dio svoje kulturne baštine (UNESCO 2003). Nematerijalna baština manifestira se u usmenoj predaji (uključujući i jezik kao sredstvo); izvedbenim umjetnostima (engl. *performing arts*); društvenim praksama, obredima i svečanim događajima; znanju i praksama koji se odnose na prirodu i svemir; te tradicionalnom obrtništvu (UNESCO 2003).

Važno je nadodati i definiciju koju na hrvatskom jeziku nudi Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Ministarstvo kulture na baštinu (materijalnu i nematerijalnu) gleda kao na „zajedničko bogatstvo čovječanstva u svojoj raznolikosti i posebnosti“ (Ministarstvo kulture n.d.), a njezinu zaštitu smatra „jednim od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta“ (Ministarstvo kulture n.d.). Na svojoj službenoj internetskoj stranici oni dalje produbljuju tu definiciju baštine: „Kulturnu baštinu čine pokretna i nepokretna kulturna dobra od umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkog i znanstvenog značenja. Arheološka nalazišta i arheološke zone, krajolici i njihovi dijelovi koji svjedoče o čovjekovoj prisutnosti u prostoru. Nematerijalni oblici kulturne baštine i pojave čovjekova duhovnog stvaralaštva u prošlosti kao i dokumentacija i bibliografska baština i zgrade, odnosno prostori u kojima se trajno čuvaju ili izlažu kulturna dobra i dokumentacija o njima.“ (Ministarstvo kulture n.d.)

Dok se definicija baštine Ministarstva kulture uglavnom slaže s onom UNESCO-a, australska arheologinja i profesorica te autorica brojnih knjiga o baštini, Laurajane Smith, ima nešto drugačiji pogled na baštinu. Ona naime smatra da baština, zapravo, ne postoji (Smith 2006, 11). Baštinu definira kao „kulturološku praksu, uključenu u izgradnju i regulaciju niza vrijednosti i shvaćanja“ (Smith 2006, 11). Ona tvrdi da postoji *autorizirani baštinski diskurs* (engl. *authorized heritage discourse*) koji prevladava u svijetu i pritom se oslanja na tvrdnje tehničkih i estetskih stručnjaka o znanju koje su institucionalizirane u državnim kulturnim agencijama i društvima (Smith 2006, 11). Ono u čemu se njezina definicija baštine najviše razlikuje od UNESCO-ve jest to što UNESCO pruža uglavnom jasnu definiciju toga što se sve pod baštinu ubraja, dok Smith smatra da to ne može biti toliko strogo definirano, već da se radi o procesu. Smith polazi od toga da baština nije stvar, nalazište, zgrada ili neki drugi materijalni objekt, već ono što se na tim mjestima događa – kulturni proces (Smith 2006, 44). To doduše ne znači da fizički dio toga nije važan, nego samo da to nije sve što baština može biti.

Peter Howard (2003, 4) također tvrdi da baština nekome koristi, a nekom drugom obično šteti. Postoje dvije razine na kojima baština djeluje, a to su obitelj i nacija. Ideja nacionalne baštine toliko je česta da se ponekad zanemaruju one druge. Pritom je nacionalna baština najčešće službena, a obiteljska neslužbena. A iako se obiteljska baština ili albumi s fotografijama ne smatraju „ozbiljnom“ baštinom te nisu dio nadležnosti vladinih agencija koje se bave baštinom, najčešće su upravo oni ono što ljudi žele prenijeti svojim potomcima – obiteljsko nasljedstvo, fotografije te druge stvari male monetarne vrijednosti. Howard baštinu naziva i opasnim pojmom, budući da je često nacionalistička, ekskluzivna, seksistička, elitistička i okrenuta

prošlosti. Baštinom se može smatrati bilo što, što netko želi sačuvati ili sabrati te prenijeti budućim naraštajima, no nasljedstvo ne postaje baštinom dok se ne odredi kao takvo, dakle u određivanju baštine centralna je radnja identifikacija. Međutim, pretpostavka da je sva baština „dobra“ jest kriva. Ljudi su sposobni ukloniti, odbaciti i zaboraviti baštinu koju ne žele (Howard 2003, 6), no neka teška baština vrijedna je čuvanja i sjećanja. Budući da je definicija baštine kao „svega što netko želi sačuvati i sabrati“ poprilično široka jer uključuje i ono što je kupljeno samo radi monetarne vrijednosti, Howard predlaže karakterizaciju baštinske vrijednosti kao „zbroja svačijih sentimentalnih vrijednosti“ (Howard 2003, 9).

Howard je nadalje baštinu podijelio u 7 kategorija (priroda, krajolik, spomenici, nalazišta, artefakti, aktivnosti i ljudi), od kojih neke zastupaju i službene organizacije za očuvanje baštine. Međutim upravljanje baštinom otežava se time što neke stvari pripadaju različitim kategorijama, dok se druge ne mogu smjestiti ni u jednu (Howard 2003, 52). Upravo zbog toga granice tih kategorija ne smiju biti „prejasne“, jer se zbog složenosti nekih predmeta ili pak zbog nejasnoće tih granica, oni mogu naći u više kategorija (Howard 2003, 54). *Priroda* obuhvaća floru i faunu, geologiju, staništa, zrak i vodu; *krajoliku* pripadaju vrtovi i parkovi, kulturni i arheološki pejzaži, planinski lanci, ravnice i obale; u *spomenike* se ubrajaju građevine, prometne linije, arheološki ostaci te skulpture, a u *nalazišta* bojišta, mitska nalazišta i *lieux de memoire* (hrv. mjesta sjećanja); *artefakti* obuhvaćaju muzejske predmete, obiteljske albume, umjetnička djela i brodove, a *aktivnosti* jezike, religije, izvedbene umjetnosti, sportove, hranu i piće, kalendare, običaje i zanate; sedma kategorija je *ljudi* i tamo pripadaju relikvije svetaca, heroji, žrtve i imetak slavnih (Howard 2003, 54). U sedmu kategoriju prema Howardu, dakle, pripada teška baština, koja će se u opsegu ovoga rada pobliže obrađivati. Howard tvrdi da konzervacija zgrada, artefakata, aktivnosti i ostalog služi samo kao surogat za nesposobnost izbjegavanja smrti, čime se na kraju pokušava sačuvati samoga sebe. Toliko se mjesta smatra značajnim ne zbog onoga što jesu, već zbog toga tko je tamo živio ili koga predstavljaju. Mjesta teške baštine obilježavaju ljude, a ponajviše žrtve koje su se tamo dogodile, a ne građevine, floru i faunu ili nešto drugo.

1.1. Teška baština

Na ICOM-ovom je Komitetu za arheološke i povijesne muzeje i zbirke 2007. godine Sharon Macdonald predstavila definiciju teške baštine (Solomon i Apostolidou 2018, 1).

„Teška baština bavi se poviješću i prošlošću koje se ne uklapaju u identitet grupa čijih su dio. Umjesto da afirmiraju pozitivne slike o sebi, one ih potencijalno mogu poremetiti ili postaju prijatna otvaranjem društvenih razlika i sukoba. Teška baština bavi se uznemirujućom poviješću, a ne onom herojskom ili progresivnom s kojom su muzeji i mjesta baštine tradicionalno povezani.“¹

Teška baština se možda na prvi pogled percipira kao baština isključivo povezana s mjestima masakra i genocida, no to je zapravo sva baština za koju se ne zna kome pripada. Ashworth i Tunbridge kako navodi Smith (2006, 80), tešku baštinu definiraju kao disonantu, pojašnjavajući da je sva baština nečije naslijeđe i tako logički nije tuđe naslijeđe. Prema njima izvorno značenje nasljedstva (engl. *inheritance*), iz kojeg „baština“ (engl. *heritage*) proizlazi, podrazumijeva postojanje lišavanja nasljedstva (engl. *disinheritance*) te tako stvaranje baštine iz prošlosti djelomično ili potpuno nekoga lišava nasljedstva (Smith 2006, 80). To lišavanje nasljedstva prema Ashworthu i Tunbridgeu može biti slučajno ili namjerno; kratkoročno ili dugoročno; trivijalno ili važno; prikriveno ili očito i na kraju ograničeno u svojim učincima ili rasprostranjeno (Smith 2006, 80).

Annette Neugebauer u svojoj knjizi *Pro-active Dissonant Heritage Management* (2009, 6) navodi da je teška baština/baština zločina/zvjerstva/okrutnosti/patnje/zla (engl. *heritage of atrocity*) jedna od tržišno i turistički najzanimljivijih baština i istovremeno jedna od onih o kojima se najviše raspravlja te koje su najkontroverznije i posljedično jedna od najtežih za upravljanje. Tunbridge i Ashworth, kako navodi Neugebauer (2009, 6), *atrocity* definiraju kao „namjerno nanešenu ljudsku patnju“, kao „djela jedinstvene okrutnosti, opakosti ili bezobzirnosti koja ljudi namjerno vrše nad drugim ljudima“ te kao „pojave koje su posebno zastrašujuće ili šokantne za druge“. No ne zna se koliko događaj mora biti okrutan, šokantan, zastrašujuć i proširen da bi se klasificirao i kvalificirao kao baština zločina. Iz tog razloga te zbog različitih percepcija zastrašujućeg i šokantnog okrutnost baštine je relativna i ne može se definirati s obzirom na veličinu, trajanje, stupanj patnje te različitim razinama barbarstva i okrutnosti, no mora se odvojiti od obične patnje. Neugebauer nadalje navodi da prema Ashworthu i Hartmannu postoje tri temeljna uvjeta koji moraju biti ispunjeni da bi se nešto

¹ Prijevod autorice

kvalificiralo kao okrutno. Prvo, trebaju postojati ljudski počinitelj i ljudska žrtva. Drugo, počinitelj mora svjesno i namjerno djelovati, a žrtve moraju biti nevine na način da ne doprinose znatno vlastitoj patnji. Nadalje, što je žrtva nevinija, to je događaj okrutniji. Treće, mora postojati određeni stupanj izrazite ozbiljnosti, dakle, što je događaj većih razmjera i intenziteta, to je okrutniji. Uz ovo možda postoji i četvrti uvjet, a to je uvjet memorabilnosti. To znači da je događaj koji također zadovoljava prethodna tri uvjeta u onoj mjeri grozan u kojoj je poznat i zapamćen (Neugebauer 2009, 7).

Ashworth i Tunbridge, kako navodi Neugebauer (2009, 7-10), podijelili su tu okrutnost u dvije kategorije, od kojih svaka ima dodatne tri kategorije: općenite kategorije (prirodne i slučajne katastrofe, zločin širih grupa, rat kao zločin ili zločin u ratu) te posebne kategorije (progon i sudski postupak, masakr i genocid). U kategoriju *prirodne i slučajne katastrofe* pripadaju potresi, erupcije vulkana, poplave, uragani, tsunamiji i slično, ali osim ako postoji ljudsko djelovanje ili zanemarivanje, oni se ne smatraju zločinom. Primjer za to mogu biti glad ili slične epidemije, ako su uzrokovane namjernim političkim odlukama ili djelovanjima. Kategoriji *zločin širokih grupa* pribrajaju se zločini koje čini čitava skupina ljudi nekoj drugoj većoj skupini, kao na primjer kolonijalizam i rasizam. Za zločin širih grupa svakako je najbolji primjer rasna segregacija u Južnoafričkoj Republici u drugoj polovici dvadesetog stoljeća, poznatija kao apartheid. Treća općenita kategorija *rat kao zločin* ili *zločin u ratu* svakako je najveća od tih kategorija, budući da je rat gotovo kontinuirana pojava. No pitanje koje se ovdje nameće jest, je li rat po definiciji teška baština ili se to definira s obzirom na broj žrtva, patnju i razaranja. Kao što je već navedeno, posebne kategorije uključuju progon i sudski postupak, masakr i genocid. Kategorija *progon i sudski postupak* može se preklapati s općenitim kategorijama *zločin širih grupa* i *rat kao zločin* ili *zločin u ratu*, ali i s drugim posebnim kategorijama *masakr* i *genocid*. Najčešći oblici progona su vjerski, etnički i politički, a progon uvijek uključuje neumorno maltretiranje, represiju, uznemiravanje, zastrašivanje i sustavnu diskriminaciju pojedinca ili grupe, a provodi ga neka druga grupa. Čak se i legalni oblici sudskog postupka mogu smatrati baštinom zločina. U kategoriji *masakr* manje je važan broj ubijenih ljudi, a više način postupanja počinitelja, da bi se masakr klasificirao baštinom zločina. Postupci počinitelja su okrutni, neselektivni i brutalni. Zadnja kategorija *genocid* je ujedno i najokrutnija. Genocidom se smatraju djela počinjena s namjerom da se u cijelosti ili djelomično uništi nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina. Tunbridge i Ashworth genocid nadalje dijele na *politicid*, *autogenocid*, *etnocid*, *djelomični genocid*, *potpuni genocid* i *holokaust*. Pritom se *politicid* definira kao eliminacija političke klase, *autogenocid* se odnosi na masovna

ubojstva Kambodžijanaca koja su počinili Kmeri, narod koji u Kambodži čini većinsko stanovništvo. *Etnocid* opisuje smrti čitavih plemena domorodačkih naroda nakon što su bili u kontaktu s civilizacijama doseljenika. *Djelomični* i *totalni genocid* odnose se na eliminaciju neke grupe u državi ili regiji ili posvuda. Posebnu kategoriju genocida čini holokaust, budući da se odnosi na univerzalnu eliminaciju Židova.

1.2. Disonantnost teške baštine

Ovaj će se dio rada baviti disonantnošću teške baštine kako ju je u knjizi *Pro-active Dissonant Heritage Management* prikazala Annett Neugebauer (2009, 14-54).

Koncept disonantne baštine prvi su u svom radu iz 1996. godine uveli Tunbridge i Ashworth analogno glazbenoj disharmoniji i psihološkom pojmu kognitivne disonance. I jedno i drugo opisuju nesklad i nesuglasje, a pritom se prvo odnosi na glazbu, a drugo na stanje psihičke napetosti uzrokovano istodobnim vjerovanjem u dva ili više nespojiva uvjerenja ili na nedosljednost između stavova i ponašanja neke osobe. U industriji turizma disonanca se definira kao stanje u kojem na različite načine nedostaje sklada i konzistencije između ljudi i baštine s kojom se identificiraju i koja je svojstvena prirodi cjelokupne baštine, a ova definicija vrijedi i za samu tešku baštinu. Disonance u baštini mogu biti uzrokovane različitim okolnostima i mogu se očitovati na mnogo različitih načina. a pojavljuju se jer je relativno jednostavno promijeniti i preokrenuti povijest te pretvoriti baštinu u tržišni proizvod koji nema obzira prema surovosti, poštenju i preciznosti.

Tunbridge i Ashworth su disonantnost baštine podijelili u 5 velikih kategorija, a to su: disonantnost implicirana u komodifikaciji (engl. *dissonance implicit in commodification*), disonantnost implicirana u mjestima kao proizvodima (engl. *dissonance implicit in place-products*), disonantnost implicirana u višestrukom korištenju (engl. *dissonance implicit in multi-use*), disonantnost implicirana u sadržaju interpretativne poruke (engl. *dissonance implicit in the content of the interpretive message*), disonantnost u lišavanju nasljedstva (engl. *dissonances through heritage disinheritance*).

Isti su autori također definirali različite namjene baštine, odnosno tri dimenzije disonantnosti teške baštine, a to su *teška baština kao kulturni resurs*, *teška baština kao politički resurs* i *teška baština kao gospodarski resurs*. Te tri dimenzije često se preklapaju, budući da dvije ili čak više dimenzija mogu koristiti istu baštinu u isto vrijeme, a često i na istome mjestu.

Teška baština kao kulturni resurs pruža informacije o četirima ključnim komponentama kulture: vrijednostima, normama, institucijama i artefaktima, koje se između ostalog predstavljaju, objašnjavaju i izlažu u kulturnim institucijama, pri čemu se muzej smatra arhetipom baštine kao kulturnim resursom. No funkcija se muzeja razvila te se fokus premjestio s izložaka na posjetitelje i s autentičnosti objekta na autentičnost iskustva. Uvele su se razne nove tehnologije te posjetitelji aktivno sudjeluju u kulturnom procesu. No razvila se i uloga koju muzeji igraju u današnjem društvu. Tradicionalno gleda se da muzeji imaju neutralnu

društvenu ulogu promijenilo se u ono da je odluka o nabavi i izlaganju predmeta filozofska i politička odluka.

Teška baština kao politički resurs definira kako se baština koristi kao stvarni i potencijalni politički resurs i instrument, a posebno u stvaranju i doprinosu političkom identitetu. Ono gdje se to najviše očituje jest u odluci da se u muzejima izlažu određeni artefakti te se tako sačuva prošlost, što pokazuje (političku) moć. Osim toga, sastavljanje baštinskih proizvoda kroz proces proizvodnje i potrošnje baštine može prenijeti poruke koje su disonantne, budući da dovode u pitanje službeno institucionalizirane verzije nacionalne povijesti i baštine. Interpretacija baštine može se koristiti i kao politički instrument za izgradnju ili pretvaranje nacionalnog identiteta i za opravdavanje i slavljenje političke moći, za što je primjer prikazivanje holokausta u Auschwitzu kao poljske tragedije, iako je pretežno bila židovska tragedija. Sve to ukazuje na to da je stvaranje nacionalne povijesti i baštine zapravo stvar politike. No, nije sva baština namjerno korištena i odabrana u političke svrhe, ali se sva baština koja se koristi kao stvarni ili potencijalni politički instrument može pogrešno koristiti, što dovodi do disonantnosti u političkoj upotrebi baštine. Tunbridge i Ashworth analizirali su i izvore takvih disonanci: premještanje, repatrijacija te pogrešno postavljanje baštine; premještanje, prenošenje, iskapanje te ponovno zakapanje dijelova tijela ili tijela pojedinaca; napuštanje baštine; zlouporaba baštine, često kao posljedica pogrešnog postavljanja; namjerno prikrivanje i uništavanje baštine; namjerno proširenje prava nad prostornim predstavljanjem baštine; višestruko korištenje objekata, lokaliteta i udruga na način da se koriste interpretacije koje nisu u skladu jedne s drugima te podržavaju različite ideje.

Teška baština kao gospodarski resurs najočitija je namjena baštine te se može koristiti na dva različita načina. Prvo, kao izravni resurs koji podržava gospodarske aktivnosti. Drugo, kao neizravni resurs koji doprinosi lokacijskim preferencijama drugih gospodarskih aktivnosti, tako što namjerno promovira i oblikuje percepciju mjesta te privlači što više moguće investitora i poduzetnika. Zbog toga što postoji određena slika nekog mjesta, koja je zamišljena na način da oblikuje percepciju mjesta kao pravog mjesta za ulaganje, pothvate i prebivanje, možda postoji mogućnost sukobljenih slika koje su projicirane na različita tržišta. Isto tako se disonantnost može pojaviti i u direktnoj gospodarskoj upotrebi baštine – u sektoru kulturnog baštinskog turizma. Baština, a posebno teška baština, godišnje privlači milijune posjetitelja, čemu svjedoči dolazak više od jednog milijuna posjetitelja godišnje na njemačka spomen-mjesta kojima se odaje počast žrtvama nacizma te različiti muzeji posvećeni srednjovjekovnim metodama mučenja i slično.

Neugebauer nadalje opisuje kategorije disonantnosti unutar procesa stvaranja baštine, kako su ga u svom modelu baštine 1996. prikazali Tunbridge i Ashworth. Model se sastoji od 5 faza: faze resursa (engl. *resource phase*), faze odabira (engl. *selection phase*), faze proizvoda (engl. *product phase*), faze ciljanja (engl. *targeting phase*) i faze potrošnje (engl. *consumption phase*). No ne mogu se sve disonantnosti dodijeliti nekoj kategoriji, a neke se mogu pridružiti nekoliko različitih kategorija. I ova metodologija ima ograničenja, budući da je svaki slučaj poseban te se ne smije generalizirati.

Faza resursa predstavlja prvu fazu procesa stvaranja baštine i snažno utječe na budući proizvod, budući da taj resurs pruža sirovinu za baštinski proizvod koji će se proizvoditi. No problemi se mogu pojaviti kod pitanja o autentičnosti i podrijetlu nekog povijesnog resursa. Pitanje autentičnosti provlači se kroz cijeli proces stvaranja baštine, od samog početka u fazi resursa pa sve do potrošnje stvarnog baštinskog proizvoda. Autentičnost se koristi kao kriterij za odabir i interpretaciju baštine, a kvaliteta autentičnosti predmetu ili lokalitetu pridodaje vrijednost. Ona je ujedno i presudan faktor u odabiru povijesnih resursa. U ovoj se fazi postavlja pitanje jesu li povijesni resursi, koji će se odabrati za potrebe očuvanja i izlaganja, sami po sebi autentični ili su već prošli određeni postupak komodifikacije. Pritom se postupak komodifikacije odnosi na sastavljanje, interpretaciju, pakiranje i obnavljanje predmeta, kao i na moguće pomicanje resursa s autentičnog na neko drugo mjesto. Pretpostavlja se da, čak i ako su materijali koji su se koristili za restauraciju radi reprodukcije originala odabrani pomno i s brigom za autentičnost, objekt više neće biti originalan, već će predstavljati dodatak tom originalu. Problematično je što postaje teže i teže dokazati da je predmet koji će se odabrati autentičan, budući da se svi predmeti podvrgavaju određenim mjerama održavanja i očuvanja. Na kraju, autentičnost nije objektivna, već relativan, nejedinstven i težak koncept, koji se može interpretirati na različite načine.

Faza odabira označava drugu fazu procesa stvaranja baštine te je zajedno s odabirom kojeg predstavlja sama po sebi problematična i potencijalno disonantna. Pristranost se može pronaći i u samom odabiru, ali i u zadatku pronalaženja odgovora na pitanja kao što su: Što vrijedi odabrati? Što treba sačuvati? Čiju povijest treba sačuvati? Disonance i sukobi vjerojatno će se pojaviti kod samog odabira, etičkih pitanja ili pitanja lišavanja nasljedstva marginaliziranih grupa. Internacionalne organizacije kao što su UNESCO i ICOMOS već su donijele smjernice koje određuju što se i kada može odabrati, pri čemu je jedan od najvažnijih kriterija već spomenuta autentičnost. No sporno je odabiru li se resursi u skladu s potražnjom ili ponuda odlučuje koji se resursi na kraju biraju, a koji ne. Prema Ashworthu se resursi namjerno biraju

kako bi zadovoljili potrebe i želje potencijalnih potrošača i osigurali potrošnju baštinskog proizvoda. Disonance koje se pojavljuju kod etičkih pitanja su na primjer: Je li etično sačuvati i izlagati mjesta ratnih grozota? Je li etično odabrati mjesta genocida ili instrumente mučenja kako bi ih predstavili potrošačima baštine? Neugebauer tvrdi da je zapravo gotovo nemoguće odlučiti je li odabrani resurs koji će se sačuvati i interpretirati prihvatljiv ili neprihvatljiv, odnosno, je li moralno ispravno ili neispravno odabrati određeni resurs koji će se onda prenositi sadašnjim i budućim generacijama. Moralnost nije univerzalna, ona je produkt kulture. Zato je nekim kulturama prihvatljivo sačuvati ratne grozote i potrošačima predstavljati mjesta genocida i instrumente mučenja, a nekima nije. Upravo zato će uvijek postojati neslaganja i sukobi. Proizvodnja i oblikovanje povijesti u baštinu same po sebi uključuju selektivnost. Budući da se izbor donosi iz širokog raspona prošlosti različitih kultura, neke naravno neće moći biti odabrane. Ta selektivnost može rezultirati lišavanjem nasljedstva. Osim toga, postoji i samolišavanje nasljedstva (engl. *self-disinheritance*). Ono je često rezultat osnaživanja prethodno podređene grupe te poricanja i reinterpretacije baštine iz koje je podređena grupa prethodno bila isključena. Konačno, lišavanjem nasljedstva može se upravljati i postoje načini kojima se može smanjiti mogućnost za lišavanje nasljedstva ili za ublažavanje njegovih posljedica.

Faza proizvoda može se smatrati razvojnom fazom ili procesom transformacije. Prema Ashworthu i Tunbridgeu u ovoj se fazi resursi, koji su odabrani u fazi odabira, pretvaraju u proizvode na različite načine, poput interpretacije, pakiranja i integracije tih resursa u odgovarajuću mješavinu. Ta komodifikacija povijesnih resursa u baštinske proizvode stvara disonantnosti. U ovoj fazi nesuglasice najčešće nastaju oko tumačenja i sadržaja poruke, pogrešne interpretacije i višestruke uporabe povijesnih resursa. Baština je sama po sebi samo proizvod tumačenja povijesnih resursa te komunikacija ideja kroz interpretaciju fizičkih elemenata; dakle poruka. Sadržaj te poruke koja se šalje ili neuspjeh prenošenja poruke mogu stvoriti disonantnost. Sadržaj poruke je posebno problematičan kada se smisao poruke koju šalju proizvođači i interpretatori baštine razlikuje od onog koji dobivaju potrošači baštine. Daljnje disonance mogu se razviti između različitih dionika (engl. *stakeholders*) baštine, na primjer između vlasnika/kontrolora baštine (engl. *owners/controllers of the heritage*) i zajednice domaćina (engl. *host community*), između zajednice domaćina i skupina kojih se ta baština tiče (engl. *subject group*) ili recimo unutar zajednice domaćina, a vjerojatno će doći i do nesuglasica između dionika baštine i turističkog sektora zbog sukobljenih interesa. Ti dionici vjerojatno imaju različit stupanj povezanosti s baštinom, različitu razinu legitimiteta u

pogledu razmatranja nekoga kao dionika baštine, a sukladno svemu tome i različite stavove o tome kako se baštinom treba pravilno upravljati, zbog čega i dolazi do nesuglasica. Nadalje, baština mora biti sastavljena, interpretirana i prikazana tako da je različite vrste posjetitelja mogu konzumirati. No ona ne smije biti trivijalizirana ili predstavljena na način koji služi isključivo zabavi, već treba uspostaviti ravnotežu između obrazovanja i zabave te obrazovanje ne smije pasti u drugi plan. Jedan od mogućih razloga za stavljanje zabave u prvi plan može biti taj da baština u privatnom sektoru treba biti komercijalno uspješna i održiva te postići velik broj posjetitelja. Osim toga, problemi nastaju i na lokalitetima koji su sami po sebi baštinski proizvod (engl. *place-products*), primjerice kada se turistička ili kulturna iskustva nude na mjestima koja nemaju izravnu vezu s događajima, ali ga pokušavaju iskoristiti za vlastite političke, ekonomske ili društvene ciljeve, poput Memorijalnog muzeja o holokaustu u Washington D.C.-u.

U *fazi ciljanja* disonancije se pojavljuju zbog zanemarivanja tržišnih segmenata, grupa potrošača koji dijele slične potrebe, ponašanja ili stavove; neadekvatne razlike između različitih segmenata; neprihvatan segmentiranog tržišta; neuspjeha u ciljanju određenog segmenta i nedovoljne komunikacije i poznavanja potreba i želja posjetitelja. Višestruko ciljanje (engl. *multi-targeting*) opisuje koncentriranje i ciljanje na više tržišnih segmenata. To se može odnositi na diferencirani marketing (engl. *differentiated marketing*), koncentraciju na neke posebno odabrane segmente, ili na nediferencirani marketing (engl. *undifferentiated marketing*), koncentraciju na sve dostupne segmente. Disonance se pojavljuju ili kada su tržišni segmenti odabrani u preširokom rasponu, a proizvod ne može zadovoljiti sve potrebe i želje potrošača te se zbog toga neki segmenti zanemaruju, ili kada se segmenti potrošača značajno razlikuju. Zaključno, ako se potrošače ne identificira i organizira u različite skupine i prema tome ne analiziraju njihove potrošačke želje i potrebe, može doći do disonancija.

Disonance u posljednjoj fazi modela stvaranja baštine, *fazi potrošnje*, uključuju probleme s nadziranjem protoka informacija, probleme koji se tiču različitih dionika, primjerice između različitih vrsta posjetitelja, gubitak autentičnosti baštinskog proizvoda te probleme koji se pojavljuju kod višestrukog korištenja baštinskog proizvoda. Kontrola protoka informacija između baštine i posjetitelja jedna je od najvažnijih tema jer ti podaci posjetitelju, prije njegova dolaska i konzumacije teške baštine, pružaju sliku i očekivanje onoga što baština može ponuditi te daju uvid u to kako se doživljaji trebaju konzumirati. Iz toga slijedi da onaj koji kontrolira protok informacija, ima i kontrolu nad time kako se proizvod koristi. Zbog takvog prijenosa znanja može doći do sukoba jer se informacije koje se prenose potencijalnim potrošačima mogu

selektivno mijenjati. Što se tiče problema kod različitih dionika, oni često nastaju između različitih vrsta posjetitelja, posebno na mjestima teške baštine, koju jedni posjećuju isključivo turistički, a drugi su emotivno vezani uz tu baštinu, primjerice zbog vlastitih gubitaka. Nadalje, problemi se mogu pojaviti i između turista i zajednica domaćina, zbog različitog razumijevanja i odnosa prema nasljeđu. Zajednice domaćina mogu smatrati da turistička industrija sve više prijeti njihovoj kulturi i baštini. Konačno problemi se pojavljuju i između posjetitelja baštine i skupina kojih se ta baština tiče. Može doći do krive prezentacije i interpretacije, negacije, neautentičnosti ili trivijalizacije teške baštine te posjetitelji mogu imati drugačija očekivanja od onog što je na kraju ponuđeno. Osim toga, disonance nastaju i zato što se baština ne koristi samo u gospodarske svrhe kao što je turizam, već se koristi i kao politički i kulturni resurs. Stoga korisnici baštine nisu samo turisti, već i države, vlade i političke stranke te kulturne institucije kao što su muzeji, arhivi, knjižnice, povijesna mjesta i druge kulturne organizacije.

2. Disonantna i teška baština – studije slučaja

U ovom će se poglavlju na konkretnim primjerima ilustrirati gdje se i kako pojavljuju disonancije u procesu stvaranja baštine.

2.1. Apartheid

Apartheid (afr. *odvojenost*) je načelo i sustav rasne segregacije u Južnoafričkoj Republici čiji je cilj bio održavanje vladavine bijele manjine te suzbijanje oslobodilačke borbe autohtonog stanovništva (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje n.d.). Apartheid je 1948. godine uveden kao službena politika Južnoafričke Republike, a ukinut je 1994. godine dolaskom Nelsona Mandele na vlast. Politika se provodila prema Bantu-narodima i etničkim skupinama neeuropskog podrijetla, a provodila se u svim područjima javnog života. Apartheid je i danas jedan od najboljih primjera diskriminacije (autohtonog) stanovništva. Stanovništvo je bilo podijeljeno u četiri skupine: bijelci, crnci, Indijci i mulati, pri čemu su jedino bijelci imali puna politička prava. Ostali su stanovali u rezervatima, bila im je ograničena sloboda kretanja i stjecanje vlasništva te sklapanje mješovitih brakova među pripadnicima različitih rasa, a kršenje tih pravila kažnjavalo se prema kaznenim zakonima (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje n.d.). Budući da su u vrijeme apartheida životi bijelaca i obojenih bili skoro potpuno odvojeni, kraj tog režima mnogim je stanovnicima Južnoafričke Republike bio gotovo nezamisliv. Prema kategorijama okrutnosti koje su uspostavili Ashworth i Tunbridge apartheid pripada jednoj od općenitih kategorija, bolje rečeno kategoriji *zločin širih grupa* (zločini koje čini čitava skupina ljudi nekoj drugoj većoj skupini). Od pet kategorija disonantnosti baštine, koje su uspostavili isti autori, apartheid se može pronaći u čak četiri; disonantnost implicirana u komodifikaciji, u mjestima kao proizvodima, u višestrukome korištenju te u sadržaju interpretativne poruke, što ne čudi, budući da se apartheid smatra jednim od tri događaja (druga dva su holokaust i transatlantska trgovina robljem) koji ispunjavaju sve gore navedene uvjete koji moraju biti ispunjeni da bi se nešto kvalificiralo kao okrutno (Ashworth 2004.). Apartheid se u Južnoafričkoj Republici koristi kao kulturni, politički i gospodarski resurs te djelomično i zbog toga dolazi do nesklada. Ashworth (2004.) nadalje tvrdi da je višestruko korištenje baštine gotovo neizbježno te da je pritom turizam samo jedna od funkcija, a često ne i najvažnija. Teška baština ima važnu funkciju za politiku i društvo. Budući da je apartheid bio toliko nedavno te igra vrlo bitnu ulogu u društvu, njegova je važnost u izgradnji nacije Južnoafričke Republike pojačana. Problemi nastaju i zato što snaga individualnih i kolektivnih emocija koju takva mjesta evociraju i prenose postavlja ograničenja i odgovornosti u njihovom upravljanju unutar

turizma. Nadalje, nova baština nastaje unutar konteksta stare i postoje tri opcije upravljanja u tom slučaju. Naime, baština otpora protiv apartheida kao novog nacionalnog narativa može zamijeniti, prilagoditi ili koegzistirati s prethodno dominantnom, tzv. starom baštinom u Južnoafričkoj Republici. Prvo, zamjena stare baštine (Bura, Britanaca i Bantu naroda) baštinom „borbe za slobodu“ lišava bijelu manjinu, čija je stalna predanost državi ključna, nasljedstva te odbacuje glavnu postojeću baštinu u Južnoafričkoj Republici. Drugo, prilagođavanje ne bi iskorijenilo prošlost niti ignoriralo lokalitete i predmete koji pričaju o toj prošlosti, već bi ju modificiralo i uključilo u novu dominantnu interpretaciju. Treći model nudi ponovno dvije opcije, proširenu osnovnu baštinu (eng. *core plus model*) te model paralelnih baština (eng. *parallel heritages model*). Model proširene osnovne baštine koristi novu baštinu kao jezgru s kojom se identificiraju sve grupe koja se potom poboljšava raznim neobaveznim nadopunama, kao što su na primjer već postojeće regionalne, etničke ili društvene baštine. Model paralelnih baština jednostavno nadodaje novu baštinu već postojećem, toleriranom fondu različitih baština s kojima se različite skupine identificiraju. Kod oba modela postavlja se pitanje bi li baština otpora protiv apartheida bila prihvatljiva kao nacionalna jezgra te bi li druge baštine mogle koegzistirati s njom ili bi dolazilo do sukoba i konflikata.

U Južnoafričkoj Republici u zadnjih 26 godina (1994-2020), dakle od kraja apartheida, nastalo je 7 lokacija na kojima se obilježava sustav apartheida, odnosno 7 mjesta disonantne baštine. U to su uključeni muzeji (Muzej apartheida u Johannesburgu, Muzej Hector Pieterse u Sowetu, Muzej Sol Plaatje u Kimberleyu te Nacionalni muzej Nelsona Mandele) i druga spomen-mjesta (zatvor na otoku Robben, Park slobode u Pretoriji te farma Liliesleaf). Za temu disonantnosti baštine svakako je najzanimljiviji Muzej Hector Pieterse u Sowetu u Johannesburgu. Muzej je svoja vrata za javnost otvorio 16. lipnja 2002. godine na Nacionalni dan mladih, kada se obilježavala i 26. obljetnica političkih nemira i prosvjeda u Sowetu 1976. godine (Nieves 2009, 208). Oko 10000 studenata prosvjedovalo je protiv obrazovnog sustava i školovanja Bantu naroda općenito, a pogotovo protiv uvođenja afrikaansa u škole, budući da su ga smatrali jezikom bijelaca, odnosno onih koji su uveli i provodili apartheid. Također su se bunili protiv apartheida te drugih vladinih politika utemeljenih na rasnoj diskriminaciji (Nieves 2009, 208). Hector Pieterse, po kojem je Muzej dobio svoje ime, bio je dvanaestogodišnji dječak te jedan od prvih žrtava prosvjeda, ujedno i najpoznatiji od njih zbog fotografije iz novina na kojoj ga stariji stanovnik Soweta mrtvog nosi na rukama. Hector Pieterse postao je simbolom studentske borbe za slobodu od apartheida, a njemu i drugim 575 ubijenim prosvjednicima posvećen je ovaj muzej kao mjesto nacionalne baštine (Nieves 2009, 208). No

disonance se javljaju i u samoj priči o prosvjedima i Hectoru Pieteronu, koji su tema Muzeja. Točne pojedinosti o tom danu i danas su sporne te se o njima još uvijek raspravlja, unatoč mnogobrojnim izvještajima očevidaca koji su dostupni u lokalnim arhivima i skladištima te istraživačkim centrima u Južnoafričkoj Republici i šire (Nieves 2009, 208). Danas se Muzej globalno smatra simbolom radikalne transformacije, koji se istaknuo među muzejima Južnoafričke Republike u desetljeću od ukidanja apartheida 1994. godine. Zgrada sama po sebi djeluje kao spremnik u kojem se nalaze sporni ili čak konfliktni narativi događaja od 16. lipnja 1976. godine te omogućava mjestu da djeluje kao platforma za nove prakse socijalne pravde u Muzeju uz pomoć svoje politike, izložbi i zbirki te funkcionira i kao medij i kao artefakt u povijesnom pripovijedanju o prosvjedima. Istovremeno funkcionira kao mjesto na kojem se nepravde iz prošlosti međusobno suočavaju uz pomoć građanskog angažmana te kao „mjesto sjećanja“, na kojem je dozvoljeno baviti se problemima sadašnjosti i demokracijom koja se još razvija kroz još neispričane i nepotpune pripovijesti (Nieves 2009, 207). Društvene organizacije u Sowetu koristile su Muzej Hector Pieteron kao platformu za raspravu o neriješenim pitanjima o ljudima koji su „nestali“ za vrijeme sustavnog ubijanja vođa Afričkog nacionalnog kongresa u doba apartheida. Na tridesetu obljetnicu prosvjeda Nacionalna komisija za mlade Muzej je koristila kao platformu na kojoj su predstavnici različitih političkih organizacija, koji se zalažu za postizanje promjena, raspravljali o trenutnom stanju mladih u zemlji (Nieves 2009, 206). Muzej kao „mjesto savjesti u nastajanju“ upušta se u kritičke dijaloge o preživljavanju, oporavku i restorativnoj pravdi te posjetiteljima nudi izbor između „dopuštenog“ i „nedopuštenog“ sjećanja (Nieves 2009, 207). Daljnji problem s kojim se suočio kustoski tim pri koncipiranju Muzeja bio je izrada opsežnog narativa o prosvjedima integriranjem relevantnih materijala i kulturnih artefakata iz tog razdoblja. Među muzejskim stručnjacima u Južnoafričkoj Republici postoji trend da se pokuša ispričati „cijela priča“ na kratak i nekomplikiran način. No rasprava među konzultantima, muzejskim stručnjacima i lokalnom zajednicom, koji su koncipirali muzej, bila je „Gdje započeti i gdje završiti?“ s pričom o prosvjedu. Da bi se izbjegla „statička interpretacija“ te da zajednica može sama nadopunjavati priču, Muzej se s ovim izazovom pokušava suočiti tako što pruža kombinaciju istraženog narativa i ponekad konfliktnih oralnih svjedočanstava iz prve ruke, nudeći tako posjetiteljima mogućnost stvaranja vlastitih mišljenja (Nieves 2009, 211). Osim toga, Muzej igra važnu ulogu za posjetitelje i za one koji su prosvjede doživjeli iz prve ruke. Predstavlja mjesto razmišljanja i sjećanja te funkcionira kao dio procesa oporavka.

Nieves (2009, 198) tvrdi da je više od desetljeća demokracije donijelo masovne reforme te napredak u baštinskoj industriji Južnoafričke Republike, no da i dalje postoji malo promjena i razumijevanja kulturnog značaja baštine crnog stanovništva u još uvijek izoliranim gradovima zemlje te da, unatoč reformama koje provodi Afrički nacionalni kongres i pojavi novih političkih diskursa o izgradnji nacije i crnom samoosnaživanju, te nejednakosti još uvijek rastu. Afrički nacionalni kongres se u prvom desetljeću 21. stoljeća suočio s ogromnim izazovom u stvaranju novog nacionalnog identiteta koji prihvaća povijest, a istovremeno omogućuje stvaranje okvira koji uključuje sve njegove brojne raznolike skupine iz cijele afričke dijasporu i njenih transnacionalnih granica (Nieves 2009, 205). I iako su brojne kulturne i građanske institucije uključene u „kolektivno stvaranje sjećanja“ u Južnoafričkoj Republici, upravo su mjesta baštine prepoznata kao najbolje opremljena za dokumentaciju nacionalnih izazova. Nadalje, u postkolonijalnim društvima koja žele uskladiti različita stajališta unutar novog političkog pokreta, baština postaje izrazito politička tema unutar koje se donose odluke o očuvanju, izlaganju i trenutnoj uporabi na temelju različitih, pa čak i konkurentnih tumačenja (Nieves 2009, 205). Sada brojni muzeji svojom glavnom misijom smatraju vraćanje imovine izgubljene za vrijeme apartheida.

2.2. Holokaust

Riječ holokaust dolazi iz grčkog jezika (grč. *ὁλόκαυστος*) te znači *potpuno spaljen*. Izvorno se izraz koristio u grčkoj i rimskoj religiji te je označavao žrtve paljenice zemaljskim i podzemnim bogovima i dušama pokojnika, no u moderno doba označava sustavno uništenje Židova i drugih nearijevskih naroda u razdoblju nacizma (1933-1945) (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje n.d.). Nacizam jest ideologija Nationalsocijalističke njemačke radničke stranke i nastao je u Njemačkoj nakon 1. svjetskog rata, a Hitlerovim dolaskom na vlast 1933. godine prerastao je u vladajuću državnu političku doktrinu te postao ideološkom i političkom pokretačkom osnovicom agresivne, imperijalističke politike, koja je izravno dovela do 2. svjetskog rata (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje n.d.). Od 1933. godine Židovi u Njemačkoj bili su sustavno izlagani diskriminaciji, otpušteni iz javnih službi te od 1935. godine Nürnberškim zakonima lišeni građanskih prava te proganjani, zlostavljani i zatvarani. Od 1938. godine nakon Kristalne noći, dvodnevno okrutnog nasilja nacista protiv Židova i njihove imovine, Židovima je bio zabranjen boravak na javnim mjestima te su se morali preseliti u posebne dijelove grada (geta), a od 1941. godine počela je faza sustavnoga masovnog istrjebljenja Židova te je od 1942. godine organiziran sustav koncentracijskih logora s plinskim komorama, najviše na

teritoriju okupirane Poljske. Tijekom holokausta stradalo je oko 6 milijuna Židova te oko 5 milijuna pripadnika drugih naroda (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje n.d.).

U baštini holokausta disonantnosti se javljaju u raznim područjima. U okviru tri dimenzije disonantnosti teške baštine, kako su ih definirali Tunbridge i Ashworth, holokaust se pojavljuje u dvije kategorije: *teška baština kao politički resurs* i *teška baština kao gospodarski resurs*. Interpretacija baštine može se koristiti kao politički instrument za izgradnju ili pretvaranje nacionalnog identiteta i za opravdavanje i slavljenje političke moći, a upravo je za to primjer prikazivanje holokausta u Auschwitzu kao poljske tragedije, iako je pretežno bila židovska tragedija (Neugebauer 2009, 16). Disonantnost se nadalje pojavljuje u direktnoj gospodarskoj upotrebi baštine i to u sektoru kulturnog baštinskog turizma. Spomen-mjesta kojima se odaje počast žrtvama nacizma godišnje imaju više od milijun posjetitelja (Neugebauer 2009, 18).

Disonantnosti se pojavljuju unutar cijelog procesa stvaranja baštine, ali svakako najviše u *fazi proizvoda* i *fazi potrošnje*. Do 1990. godine s prestankom komunističkog režima postojali su pogrešni natpisi na području Auschwitza, u kojima se navodi da je u koncentracijskom logoru između 1940. godine i 1945. godine stradalo i umrlo 4 milijuna ljudi, što su utvrdile poljska i ruska komisija za utvrđivanje činjenica 1945. godine, a ta je brojka rezultat želje za promicanjem gubitka socijalističkih života u internacionalnoj borbi protiv fašizma te pretjerivanja poljskih vlasti. Poljske žrtve su dakle bile precijenjene, a židovske podcijenjene. 1990. godine taj podatak je uklonjen te je ispravljeno na 1,6 milijuna žrtava, od kojih je 90 posto bilo Židova, a zatim Poljaci, Romi te sovjetski ratni zarobljenici. No još danas postoji puno kontroverzi oko broja smrtnih slučajeva u Auschwitzu (Neugebauer 2009, 26).

Disonantnosti se stvaraju i u pogrešnoj reprezentaciji činjenica. Auschwitz je mjesto najvećeg njemačkog koncentracijskog logora u kojem je ubijeno između 1,1 i 1,6 milijuna ljudi (Neugebauer 2009, 27), uključujući poljske političke zatvorenike i sovjetske ratne zarobljenike (Young 2009, 50). Auschwitz se nalazi pored južnopoljskog grada Oświęcim, po kojem je i dobio ime. Auschwitz se sastojao od tri glavna dijela, od kojih postoje još dva, te od više od 40 pod-logora. Auschwitz I, također nazvan „*Stammlager*“, bio je administrativno središte cijelog kompleksa (Neugebauer 2009, 27), a Auschwitz II nalazio se tri kilometra dalje, pored malog sela Brzezinka te se još naziva Auschwitz-Birkenau (Young 2009, 50). Auschwitz-Birkenau bio je stvarni logor istrjebljenja i u njemu su se nalazila glavna postrojenja koja su korištena za masovna ubijanja. Auschwitz III Monowitz bio je radni logor smješten u poljskom selu Monowice i bio je uključen u proizvodnju sintetičke gume i tekućeg goriva (Neugebauer 2009, 27). 1947. godine poljska komunistička vlada stvorila je Državni muzej u Auschwitzu koji,

osmišljavajući svoje izložbe, spaja i zamagljuje povijest oba logora, omogućujući da Auschwitz I preuzme identitet Auschwitz II kao mjesto apsolutnog uništenja (Young 2009, 51). Pritom je Auschwitz II samo sačuvan, ali ne i obnovljen (Neugebauer 2009, 28), a Državni muzej u Auschwitzu ostavio je i Birkenau i Monowice da propadaju (Young 2009, 51). 1979. godine ostaci oba logora, Auschwitz I i Auschwitz Birkenau II, stavljeni su na Popis svjetske baštine kao „Koncentracijski logor Auschwitz“, a radni kamp Auschwitz III Monowitz nestao je i nije dio nikakvog turističkog puta (Neugebauer 2009, 28). Kako se krajem 1980-ih godina bližio kraj hladnoga rata, rad Muzeja je pregledan, a 1989. godine osnovana je radna skupina koja je procijenila budućnost muzeja te je odlučeno da će ostati državna ustanova i biti preimenovan u „Muzej i memorijal Auschwitz-Birkenau“, novo ime koje odražava važnost logora u cjelini (Young 2009, 51). 2007. godine koncentracijski logor ponovno je preimenovan u „Auschwitz Birkenau“ s podnaslovom „Njemački nacistički koncentracijski i eksterminacijski logor (1940-1945)“ zbog prigovora poljskih medija i Ministarstva vanjskih poslova, budući da se Koncentracijski logor Auschwitz u medijima često nazivao „poljskim logorom smrti“, što je sugeriralo da su Poljaci počinili holokaust, a ne Nijemci (Neugebauer 2009, 28).

Daljnje disonancije nastaju pri pogrešnom predstavljanju povijesti u Auschwitzu, budući da su neki artefakti prevezeni iz Auschwitz II u Auschwitz I te posjetitelji dobivaju pogrešnu sliku povijesti tijekom obilaska mjesta. Nadalje je turistima kao mjesto namjernog istrjebljenja prikazan Auschwitz I, no tamo se zapravo nalazio samo „*Stammlager*“. Osim toga, posjetitelji obilaze samo Auschwitz I, a satelitski kampovi kao što su Brzeszca, Rajske i Trzebinia nisu uopće posjećeni te turistima nije pružen kontekst koji te satelitske kampove povezuje s Auschwitzom. Uz to, kada se posjetiteljima čini da ulaze na glavni ulaz koncentracijskog logora (s poznatim natpisom „*Arbeit macht frei*“), već se zapravo nalaze na terenu logora. Glavni ulaz samo je nova orijentacijska točka, izgrađena nakon 1945. godine (Neugebauer 2009, 28). Osim toga je sugerirano da je ulazak u Auschwitz kroz poznata vrata početak priče o holokaustu, a zapravo je većina zatvorenika poslana direktno u Birkenau te se njihove priče znatno razlikuju od onih zatvorenika u Auschwitzu. Između 1942. i 1944. godine prvi susret koji su zarobljenici imali s logorom bila je inicijacija ili obrada u prihvatnom centru za zatvorenike, a ne prolazak kroz vrata. Prihvatni centar zapravo predstavlja ključno sredstvo za razumijevanje povijesti logora te pruža kontekst vratima, a njegove funkcije nikada nisu u potpunosti izložene i interpretirane (Young 2009, 54-55). Spominje se i da su neki artefakti, poput kose ili kofera, pogrešno izloženi u Muzeju Auschwitz I, a u stvarnosti su prevezeni iz

Auschwitz-Birkenaua. Shodno tome, Auschwitz I dobiva novi identitet predstavljajući uzorke koji u stvarnosti ne pripadaju Auschwitzu I i zbog toga ne odražavaju njegov identitet (Neugebauer 2009, 28-29).

Daljnji problem koji se može pronaći u procesu proizvodnje baštine je pitanje rastuće komercijalizacije teške baštine, a upravo se u Auschwitzu to može prepoznati. Izvan glavnog ulaza u koncentracijski logor Auschwitz-Birkenau smjestio se niz privatnih maloprodajnih objekata, poput „fast food“-šandova, prodavača razglednica i sličnog. Osim toga, sam Muzej Auschwitz-Birkenau prodaje razne suvenire koncentracijskog logora. Ovi komercijalni postupci marginaliziraju tešku baštinu holokausta, čine ju manje važnom, manje ozbiljnom te omalovažavaju stvarno mjesto i sjećanje na ljude koji su stradali u koncentracijskom logoru (Neugebauer 2009, 39).

Zaključak

Ovim se radom nastojao pružiti uvid u problem disonantnosti teške baštine te način njene manifestacije na primjeru dvaju događaja - holokaustu i apartheidu.

Baština je vrlo kompleksan pojam i raspon područja, koja ona obuhvaća, još uvijek nije određen, a stručnjaci ju definiraju i dijele na različite načine. No ono što je sasvim sigurno, jest da baština nije uvijek svima ugodna. Disonancije se u baštini mogu pojaviti u svim aspektima, od njezina nastajanja do njezina korištenja. Pojam teške baštine koristi se tek unazad nekoliko desetljeća i njome se sada bave mnogi muzealci. U slučajevima apartheida i holokausta disonance se pojavljuju u različitim fazama. Oba događaja karakterizira iznimna okrutnost i vrlo izražena disonanca još i danas. Nažalost, izgleda da se tim disonancama ne nazire kraj u skoroj budućnosti iako postoji još vrlo malo živih svjedoka tih dvaju događaja.

Ono što se u razmatranju holokausta i apartheida dalo uočiti je činjenica da je na temu holokausta dostupno znatno više literature nego na temu apartheida. Naravno, mogući razlog tomu može biti, jednostavno, vrijeme koje je prošlo od kraja holokausta, odnosno, od kraja apartheida, ili težina zločina i broj stradalih ili pogođenih, no u obzir se mora uzeti i mogućnost postojanja nekog drugog razloga. Njemačka se vrlo brzo naučila nositi sa svojom teškom prošlošću i prikazati ju na način koji bi najbolje odgovarao svim stranama, a Južnoafrička Republika to još ipak nije dostigla i svakako može naučiti nešto iz njemačke transparentnosti.

Na poslijetku je svakako najvažnije usmjeriti se na pronalazak rješenja koje će biti prihvatljivo svim sukobljenim stranama. Teška je baština dio ljudske zajednice i kulture bez obzira na snažno negativne konotacije.

Važna je njihova ispravna reprezentacija i transparentnost. Kroz medije, muzeje i razne institucije društvo može steći bolji uvid u događaje koji su predstavljeni i tako proaktivno utjecati na budućnost cijeloga društva.

Disonantna baština holokausta i apartheida

Sažetak

U ovom radu raspravlja se o disonantnoj te teškoj baštini u užem smislu s posebnim težištem na holokaustu kao teškoj baštini Savezne Republike Njemačke i židovskog naroda te apartheidu kao teškoj baštini Južnoafričke Republike i njezina ne-bijelog stanovništva. Na početku se postavlja teorijski okvir unutar kojeg se definira baština općenito te njezina podjela prema različitim kriterijima. Zatim se sužava na temu teške baštine, gdje se obuhvaćaju uvjeti koji su potrebni da bi se nešto kvalificiralo kao teška baština te kategorije teške baštine, a onda još uže na disonantnost teške baštine, uključujući njezine namjene i kategorije disonantnosti unutar procesa stvaranja baštine. Na koji se način ta disonantnost manifestira, ilustrirano je na primjerima apartheida i holokausta.

Ključne riječi: baština, teška baština, disonantnost, holokaust, apartheid

Dissonant heritage of the Holocaust and Apartheid

Summary

This thesis discusses dissonant and difficult heritage in the strict sense with particular focus on the Holocaust as difficult heritage of the Federal Republic of Germany and the Jewish people and the Apartheid as difficult heritage of the South African Republic and its non-white population. The first part sets the theoretical framework defining heritage in general as well as its classification according to different criteria. The thesis further concentrates on the topic of difficult heritage, comprising the conditions required for something to qualify as difficult heritage and categories of difficult heritage, to finally focus on the dissonance of difficult heritage including its purposes and categories of dissonance within the process of heritage production. The way in which such dissonance is manifested is illustrated on the examples of Apartheid and the Holocaust.

Key words: heritage, difficult heritage, dissonance, Holocaust, Apartheid

Bibliografija

- Ashworth, Gregory J. *Tourism and the heritage of atrocity: managing the heritage of South African*. EPRINTS-BOOK-TITLE, 2004.
- Howard, Peter. *Heritage: management, interpretation, identity*. London, New York: Continuum, 2003.
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. *Apartheid*. n.d. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3259> (pokušaj pristupa 20. Svibanj 2020.).
- . *Holokaust*. n.d. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=25975> (pokušaj pristupa 20. Svibanj 2020.).
- . *Nacionalsocijalizam*. n.d. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42707> (pokušaj pristupa 20. Svibanj 2020.).
- Ministarstvo kulture. *Kulturna baština : Republika Hrvatska Ministarstvo kulture*. n.d. <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6> (pokušaj pristupa 22. Travanj 2020.).
- Neugebauer, Annett. *Pro-active Dissonant Heritage Management*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller Aktiengesellschaft & Co. KG, 2009.
- Nieves, Angel David. »Places of pain as tools for social justice in the "new" South Africa.« U *Places of pain and shame*, autor William Logan i Keir Reeves, 198-215. New York: Routledge, 2009.
- Smith, Laurajane. *Uses of Heritage*. New York: Routledge, 2006.
- Solomon, Esther, i Eleni Apostolidou. »Museums, education and "difficult" heritage.« *Museumedu*, Listopad 2018: 1-16.
- UNESCO. »Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage.« Paris: UNESCO, 1972.
- . »Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.« Paris: UNESCO, 2003.
- Young, Katie. »Auschwitz-Birkenau.« U *Places of pain and shame*, autor William Logan i Keir Reeves, 50-68. New York: Routledge, 2009.

